

Sveučilište u Zadru
Odjel za povijest umjetnosti
Preddiplomski sveučilišni studij povijesti umjetnosti (dvopredmetni)

„Višeslavova krstionica“ – problem podrijetla i datacije

Završni rad

Student/ica:

Ines Kajdiž

Mentor/ica:

doc. dr. sc. Ivan Josipović

Zadar, 2017.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Ines Kajdiž**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom „**Višeslavova krstionica**“ – **problem podrijetla i datacije** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 11. srpnja 2017.

Sadržaj

1. Uvod.....	5
2. Prve publikacije o krsnom zdenču.....	7
3. Različita mišljenja o podrijetlu krsnog zdenca.....	10
3.1. Ninsko podrijetlo krsnog zdenca.....	10
3.2. Arheološka istraživanja episkopalnog kompleksa u Ninu.....	12
3.3. Podrijetlo krsnog zdenca s obzirom na svećenika Ivana iz papinih pisama.....	13
4. Rasprave o dataciji krsnog zdenca.....	17
4.1. Datacija krsnog zdenca odmah nakon otkrića.....	17
4.2. Datacija krsnog zdenca od 60-ih godina prošlog stoljeća.....	17
4.3. Datacija krsnog zdenca od 2007. godine.....	18
4.4. Datacija krsnog zdenca od 2015. godine.....	20
5. „Afera Višeslav“.....	22
6. Zaključak.....	24
7. Literatura.....	26
8. Likovni prilozi.....	29

„Višeslavova krstionica“- problem podrijetla i datacije

Krsni zdenac s imenom kneza Višeslava, pronađen u kapucinskom samostanu u Veneciji sredinom 19. stoljeća, još je uvijek predmet velikog zanimanja znanstvenika. Razlog tome je natpis u kojemu se spominju svećenik Ivan kao donator te knez Višeslav kao osoba za čije je vladavine zdenac nastao. Pokušaj identificiranja kneza Višeslava bio je jedan od prvih problema s kojim su se znanstvenici susreli i jedan je od uzroka koji su doveli do pogrešnih interpretacija vezanih uz podrijetlo spomenika, ali i dataciju. Proučavanjem literature koja se bavi tom tematikom ostvaruje se bolji uvid u različite pristupe od kojih su neki doveli do važnih saznanja, ali u nekim slučajevima i do potpuno pogrešnih zaključaka. Pitanje vezano uz podrijetlo ovog spomenika izazvalo je najviše rasprava zato što je jedan broj znanstvenika ninsko podrijetlo smatrao neupitnim, dok su drugi pak isticali kako je venecijansko podrijetlo ipak vjerojatnije. Međutim, teorija o venecijanskom podrijetlu krsnog zdenca dovodi do preispitivanja činjenica koje se tiču hrvatske povijesti i kulturne baštine, pa ne čudi što je ta tema i dalje aktualna u znanstvenim krugovima.

Ključne riječi: krsni zdenac, krstionica, knez Višeslav, svećenik Ivan, Venecija, Nin

1. Uvod

Od samoga otkrivanja takozvana Višeslavova krstionica (slika 1) budi znatiželju arheologa, povjesničara i povjesničara umjetnosti, ali i šire javnosti. Za tu vrijednu ranosrednjovjekovnu umjetninu pročulo se kada su je 1853. godine fratri kapucinskog samostana *Il Redentore* na Giudecchi u Veneciji darovali muzeju Correr u istom gradu. Godine 1942., razmjennom kulturnih dobara između Nezavisne Države Hrvatske i Kraljevine Italije, dospjela je u Zagreb te je smještena u zgradi Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, a 1958. prenesena je u Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, gdje se i danas nalazi.¹ Od sredne 19. stoljeća ta je krstionica, točnije krsni zdenac, bila tema brojnih rasprava i polemika te je i dan-danas povod raznim nesuglasticama među znanstvenicima. Činjenica da su radovi pisani o tu temu raznoliki te da nude kontradiktorne odgovore i postavljaju još više pitanja, razlog je zbog kojega je ta umjetnina silno zanimljiva čak i studentici poput mene. Kroz ovaj rad bit će izloženi podaci iz raznih izvora koji nude informacije vezane za navedenu temu i problematiku, a cilj je pronaći konkretniji odgovor na barem neka pitanja.

Krstionica je heksagonalnog oblika, visine 90 cm i promjera 120 cm. Izrađena je od mramora i sužava se prema dnu. Njezini bridovi ukrašeni su tordiranim stupićima sa shematiziranim kapitelima na kojima se ističu dvije volute. Ovi stupići podržavaju vijenac s natpisom oslonjen na astragal. Na prednjoj strani krsnionice nalazi se križ čija je površina ispunjena troprutom pletenicom s krajevima koji završavaju volutama, a osovljen je na tordiranom nosaču.² Natpis koji teče ukupnom duljinom vijenca, ali i po površini dviju stranica, isklesan je u kapitali te glasi ovako:

- 1 HEC FONS NE(m)PE SVM(m?)IT INFIRMOS VT REDDAT
- 2 ILLVMINATONS HIC EXPIANT SCELERA SVA QUOD
- 3 [de primo] SVMPSERVNT PARENTE VT EFICIENTV
- 4 R CHR(ist)ICOLE SALVBRITER CONFITENDO TRINV(m) P(er)
- 5 HENNE(m) HOC IOH(annes) PR(es)B(iter) SVB TE(m)PORE VVISSAS
- 6 CLAVO DVCI OPVS BENE CO(m)PSIT DEVOTE
- 5 (7) IN HONORE VIDELICET S(an)C(t)I
- 6 (8) IOH(ann)IS BAPTISTE VT INTERCEDAT P(ro) EO

¹ Usporedi V. DELONGA, 1996., 205-206.

² N. JAKŠIĆ, 2015., 337.

6 (9) CLIENTVLOQUE SVO.³

Prijevod s latinskog na hrvatski jezik je sljedeći:

„Ovo (vrela) izvor naime prima nemoćne, da ih prosvijetli. Ovdje se čiste od svojih zločina što ih primiše od prvoga roditelja, da postanu kršćani spasonosno ispovijedajući vječno Trojstvo. Ovo je djelo vješto (majstorski) napravio (uresio) svećenik Ivan u vrijeme kneza Višeslava, iz pobožnosti pak u čast Sv. Ivana Krstitelja, da posreduje za nj i njegova šticećenika.“⁴

Problem ovog ranosrednjovjekovnog spomenika počinje već od samog naziva, gdje ga se obično zove krstionicom, mada bi bilo bolje zvati ga krsnim zdencem. Naime, u hrvatskom jeziku termin krstionica koristi se i za građevinu u kojoj se obavlja obred krštenja, kao i za samu liturgijsku instalaciju u njoj, pa to često puta dovodi do nesporazuma na što se točno misli. Zatim, posvojni pridjev također nije prikladan jer se ne zna točno tko je *Vuissasclavo duci* koji se spominje na natpisu, dok se o *presbiteru Iohannesu*, koji je druga osoba koja se spominje na ovom zdencu, može pronaći više podataka. Najvjerojatnija pretpostavka je da je bio svećenik i diplomat poslan od strane pape Ivana VIII. sklapati sporazume u slavenske kneževine s ciljem poboljšavanja odnosa s Mlečanima. Dokaze za to pronalazimo u papinim pismima koja su upućena hrvatskom knezu Branimiru krajem 9. stoljeća gdje se spominje *presbiter Iohannes*. Ipak, znanstvenici koji se bave problemima ove vrste nisu u suglasju oko iznesene teorije, kao što nisu ni u suglasju oko drugih teorija koje su iznesene o krsnom zdencu s natpisom kneza Višeslava.

Nažalost, određena neslaganja oko problema „Višeslavove krstionice“ premjestila su se iz znanstvenih krugova u sferu hrvatskih medija te su time postala i predmet zanimanja šire javnosti. Iako se rasprave o tom spomeniku vode već dugi niz godina, nikada dosad nisu krenule u tako pogrešnom smjeru.

³ Natpis je preuzet iz V. DELONGA, 1996., 206, a raspodijeljen je po pripadajućim stranicama krsnog zdenca, i to na način da prvi broj označava stranicu i redak koji teče po vijencu, a brojevi u zagradama retke koji se na dvjema zadnjim stranicama nalaze i na ostatku njihove površine.

⁴ Prijevod je najvećim dijelom preuzet iz V. DELONGA, 1996., 205, a djelomično je nadopunjen (prijevod termina *compisit*) prema M. MATIJEVIĆ SOKOL, 2007., 11.

2. Prve publikacije o krsnom zdencu

Kako bi se cijela situacija objektivnije sagledala i kako bi se moglo ući u trag srži problema valjalo bi krenuti od početka, tj. od prvih izvora koji direktno govore o ovom spomeniku. Razvoj interesa za krsni zdenac najbolje je prikazao Ivo Petricioli u svom članku iz 1984. godine u kojemu je kronološki naveo publikacije koje su bile vezane za ovaj spomenik.⁶ Počeo je od teksta objavljenog u venecijanskim lokalnim novinama koji je napisao Emanuel Cicogna, osoba odgovorna za prijenos krsnog zdenca iz kapucinskog samostana u muzej Correr. Poklanjajući posebnu pažnju imenu *Wissasclavo duci*, Cicogna je pretpostavio da se to ime odnosi na ime nekoga ruskog kneza koji je živio u 11. stoljeću. Nakon njega javlja se anonimni pisac, navodni poznavatelj hrvatskog jezika, koji pretpostavlja da riječ *Wissasclavo* znači "viša glava" te da je svećenik Ivan bio i svećenik i vladar. Na to reagira Zadrani Giuseppe Ferrari-Cupilli koji upozorava da je riječ o nekom hrvatsko-dalmatinskom knezu.⁷

U isto vrijeme Ivan Kukuljević Sakcinski donosi svoja zapažanja. Kada se prvi put odlučio pozabaviti tom umjetninom, tijekom 1853. i 1854. godine, na tri mjesta piše o njoj, i to u *Narodnim novinama*, *Corriere italiano* te u *Arkivu za povjestnicu jugoslavensku*. Zanimljivo je da se u tekstu za *Corriere italiano* Kukuljević Sakcinski opredjeljuje za dataciju spomenika u 780. godinu,⁸ dok se u tekstu objavljenom u *Arkivu za povjestnicu jugoslavensku* dvoumio između datacije u 780. godinu ili u kraj 9. stoljeća, jer se u pogledu identifikacije *Wissasclava* nije mogao opredijeliti između srpskog župana Voiseslava i zahumskog kneza Višeslava.⁹ Nekoliko godina kasnije, točnije 1857. godine, ponovno objavljuje u *Arkivu za povjestnicu jugoslavensku*, ali ovaj put, osim što donosi crtež krsnog zdenca (slika 1.), opredjeljuje se za mišljenje da je *Wissasclavo dux* najvjerojatnije zahumski knez, tj. „veliki župan“ Višeslav (870.-900.).¹⁰ Svoju teoriju argumentirao je činjenicom da ne postoje dokazi da je srpski narod u vrijeme srpskog župana Voiseslava (7. stoljeće) prihvatio rimsku vjeru (kršćanstvo), tako da ne preostaje drugo nego zaključiti da se uklesani natpis na krsnom zdencu zapravo referira na drugog Višeslava, tj. zahumskog kneza, dok se samim time nameće datacija u posljednju četvrtinu 9. stoljeća. Međutim, problem koji se kasnije razvio po

⁶ I. PETRICIOLI, 1984.

⁷ Usporedi I. PETRICIOLI, 1984., 126.

⁸ N. JAKŠIĆ, 2016., 245.

⁹ I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, 1853., 336.

¹⁰ I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, 1857., 391. Usporedi također I. PETRICIOLI, 1984., 126.

pitanju datacije ove umjetnine proizašao je zapravo iz jezične barijere, jer su talijanski znanstvenik Raffaele Cattaneo i njemački znanstvenik Ernst Alfred Stückelberg, vodeći se isključivo zaključcima iz prvoga Kukuljevićeva teksta objavljenoga u *Corriere italiano*, a koji je jedini bio napisan na talijanskom jeziku, krsni zdenac, bez ikakve ozbiljnije i dublje likovno-stilske analize, datirali u prijelaz iz 8. u 9. stoljeće, bezrezervno tako prihvativši prvotno Kukuljevićevo mišljenje.¹¹ Budući da je Kukuljevićev tekst iz 1857. bio napisan na hrvatskom jeziku, ni Cattaneo ni Stückelberg nisu znali da je autor došao do novog zaključka u pogledu datacije krsnog zdenca i identifikacije kneza Višeslava, te zbog toga novije Kukuljevićevo mišljenje nisu ni uzeli u obzir kada su se kratko osvrtni na samu umjetninu.¹²

Sljedeći tekst koji je odigrao veliku ulogu u raspravi oko podrijetla i datacije krsnog zdenca jest onaj G. Ferrari-Cupillija objavljen 1860. godine u časopisu *La Voce Dalmatica*.¹³ U spomenutom tekstu Ferrari-Cupilli baca svjetlo na jedan danas izgubljeni rukopis, tzv. *Anonim Filippi*, koji je nastao krajem 18. stoljeća i koji donosi podatke koji se tiču prošlosti Zadra i Nina. U tom rukopisu posebno se ističe opis rušenja baptisterija ninske katedrale, što se dogodilo 1746. godine.¹⁴ Kako je opisano, riječ je bila o okruglom, presvođenom baptisteriju s četiri niše koji je u sredini imao ukopan zdenac do kojega se silazilo stepenicama. Kada je baptisterij srušen netko je odnio kamenu posudu iz Nina ukrašenu isklesanim grbovima i natpisima.¹⁵ Važno je za napomenuti da iako Ferrari-Cupilli povezuje kamenu posudu spomenutu u tom rukopisu s krsnim zdencom u muzeju Correr, on ipak prepušta konačan odgovor Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom koji se, nažalost, nije odazvao na Ferrari-Cupillijevu molbu da se očituje o njegovoj hipotezi. Uz to, Ferrari-Cupilli koristi tu priliku da prvi poveže „*presbytera Iohannesa*“ sa svećenikom Ivanom koji se spominje u papinomu pismu upućenom hrvatskom knezu Branimiru, datirajući tako krsni zdenac u kraj 9. stoljeća. Konačno, iznošenje ovih dviju teza od strane Ferrari-Cupillija bilo je presudno za formiranje daljnjih zaključaka oko podrijetla krsnog zdenca i njegove datacije, kao i za daljnje rasprave koje su se vodile na tu temu.

¹¹ R. CATTANEO, 1888., 101; E. A. STÜCKELBERG, 1909., 72.

¹² Usporedi N. JAKŠIĆ, 2016., 247-248.

¹³ G. FERRARI-CUPILLI, 1860., 175.-178.

¹⁴ Godine 1828. ukinuta je Ninska biskupija, te je od tada katedrala zapravo nadžupna crkva, a episkopalni kompleks zapravo nadžupni kompleks.

¹⁵ I. PETRICIOLI, 1984., 127.

U hrvatskoj historiografiji stvari se najviše kompliciraju kada Luka Jelić, vodeći se tezama G. Ferrari-Cupillija, pokušava pronaći ostatke krstionice o kojoj piše tzv. *Anonim Filippi*. Potaknut tim romantičarski intoniranim tekstom,¹⁶ Jelić provodi arheološka istraživanja na području episkopalnog kompleksa u Ninu, te 1911. objavljuje svoje rezultate gdje između ostaloga donosi i tlocrt „pronađene“ krstionice sa sjeverozapadne strane crkve (slika 2.).¹⁷ Međutim, kada nakon Drugoga svjetskog rata arheolozi Mate Suić i Melkior Perinić provedu reviziju Jelićevih iskapanja u nastojanju da dođu do „solidnije tehničke dokumentacije“¹⁸, otkrivaju da zapravo na tom mjestu ne postoje nikakvi tragovi građevine koju je Jelić navodno pronašao i koju je unio u svoj nacrt arheoloških nalaza oko ninske katedrale 1910. godine, označivši je tom prigodom slovom Č. Oni, naime, kažu sljedeće: „Inače, ponavljamo, nisu se našli nikakvi podaci koji bi pružali ma i najskromnije indikacije za postojanje ne samo baptisterija nego bilo koje druge građevine, izuzev navedene antičke zidove, kako se vidi iz slike što je prilažemo“.¹⁹

Osim krstionice na Jelićevom tlocrtu pažnju privlači još jedna prostorija manjih dimenzija označena slovom C. Ta prostorija je pravokutnoga tlocrta s dvije niše na svakoj strani dvaju duljih zidova, pa bi se moglo pretpostaviti da je to možda prostorija koju opisuje *Anonim Filippi* kada spominje okrugli, presvođeni baptisterij s četiri niše. Kada se uzme u obzir činjenica da je tekst *Anonima Filippija* pisan zapravo pedesetak godina nakon rušenja ninskog baptisterija, kao i njegov subjektivni stil pisanja, taj izvor podosta gubi na vjerodostojnosti, a samim time čitatelja dovodi do zaključka da je značenje teksta zapravo podložno interpretaciji te da ga se ne bi trebalo shvaćati doslovno.²⁰ Zbog toga je moguće da se pisac *Anonima Filippija* opisujući baptisterij i njegovo rušenje zapravo referirao na pravokutnu prostoriju označenu slovom C na tlocrtu.

Na kraju svog članka, Ivo Petricioli dolazi do zaključka da bi svakako trebalo istražiti prostoriju označenu slovom C, kako bi se saznalo je li stvarno tamo stajala kamena posuda, ali i da bi se arheološkim istraživanjima općenito dobili odgovori na sva pitanja u vezi Višeslavova krsnog zdenca.²¹

¹⁶ Korištenje riječi poput *rimasuglio* u tom tekstu stvara dojam pristranosti autora.

¹⁷ L. JELIĆ, 1911., Tab. III, 3.

¹⁸ M. SUIĆ - M. PERINIĆ, 1962., 317.

¹⁹ M. SUIĆ - M. PERINIĆ, 319.

²⁰ N. JAKŠIĆ, 2015., 410.

²¹ I. PETRICIOLI, 1984., 133.

3. Različita mišljenja o podrijetlu krsnog zdenca

Problem podrijetla krsnog zdenca s imenom kneza Višeslava vrlo je zanimljiv, ali i kompliciran za objasniti. Dakle, kao što je ranije spomenuto, ta je umjetnina 1853. godine prenesena iz kapucinskog samostana *Il Redentore* na Giudecchi u Veneciji u Museo Correr u istom gradu, te se od iste te godine vode rasprave na temu njezina podrijetla i vremena nastanka. Razlozi zbog kojih se znanstvenici još uvijek ne mogu usuglasiti oko podrijetla ovog spomenika su razni, ali u većini slučajeva vezani su uz drugačiji pristup i namjeru određenog znanstvenika.

Najveći kamen spoticanja kako povjesničarima, tako i povjesničarima umjetnosti, bilo je dokazivanje ninskog, tj. venecijanskog podrijetla krsnog zdenca. Određeni broj znanstvenika tvrdi da je krsni zdenac pravi opipljivi simbol pokršćavanja Hrvata te smatraju da je do 1746. godine bio dio episkopalnog kompleksa u Ninu kada je, prema tekstu *Anonima Filippija*, ukraden i odnesen u Veneciju. S druge strane, dio znanstvenika ističe da je teorija o ninskom podrijetlu proizašla iz pogrešno shvaćenog teksta i Jelićeva falsificirana tlocrta te se pozivaju na duge izvore koji ukazuju na to kako je moguće da je podrijetlo ove umjetnine zapravo venecijansko. Istraživanjem raznih izvora koji govore o problematici krsnog zdenca s imenom kneza Višeslava, čitatelj se može osjećati zbunjeno upravo zbog načina na koji su različiti autori pristupali problemu. Međutim, u kaosu svih kontradiktornih informacija, postoje i one koje se čine vjerodostojnijima, kao i one koje se čine dosta nategnute, ali koje je unatoč tome bitno spomenuti kako bi se stekla cjelokupna slika razmišljanja i hipoteza o ovoj umjetnini.

3.1. Ninsko podrijetlo krsnog zdenca

Jedna od osoba koja bezrezervno zastupa mišljenje da je krsni zdenac s imenom kneza Višeslava podrijetlom iz Nina je Mirjana Matijević Sokol. Ona u jednom svom recentnom članku odlučno kritizira bilo kakvo poricanje ninskog podrijetla navedenoga krsnog zdenca.²² Vodeći se primarno opisima apostolskih vizitacija (vizitatora A. Valiera iz 1579. te M. Priulija iz 1603. godine), Matijević Sokol smatra da se krsni zdenac nalazio u kapeli sv. Ambroza, tj. u kapeli s lijeve strane oltara. Međutim, niti jedan opis vizitatora ne donosi opis krsnog zdenca koji bi ga bez sumnje povezo s „Višeslavovim“ krsnim zdencem. Jedino

²² M. MATIJEVIĆ SOKOL, 2007.

vizitator Valier spominje „veliku kamenu pokrivenu posudu“,²³ što je jako širok pojam. Osim toga, znanstvenici koji se priklanjaju mišljenju o ninskoj provenijenciji krsnog zdenca uzimaju još jedan dokument kao dokaz za tu tezu, a to je rukopis *Anonima Filippija* o kojemu je ranije bilo riječi. Naime, u rukopisu se nalazi malo detaljniji opis krsnog zdenca u kojemu piše kako je zdenac bio ukrašen natpisima i grbovima. Matijević Sokol te grbove tumači kao opisni, a ne tehnički termin, te koristi taj primjer kao dodatnu potvrdu da se krsni zdenac s imenom kneza Višeslava do 1746. godine nalazio na hrvatskom tlu, točnije u Ninu.²⁴ Nadalje, autorica se na kraju članka ponovno referira na spomenute izvore u kontekstu dubine i visine krsnog zdenca, iz čega zaključuje da visina od 90 cm, tj. 5 stepenica, koja se spominje od strane vizitatora i *Anonima Filippija*, odgovara dubini krsnog zdenca s imenom kneza Višeslava. Ona, naime, navodi sljedeće: „Ako uzmemo u obzir elemente svih opisa vizitatora krstioničkog zdenca ukradenog iz Nina, njezin bi opis bio sljedeći: ‘velika kamena vaza odnosno krsni zdenac (*fons baptismalis*) u obliku cisterne s natpisima i "grbovima", dubine oko 90 cm.’ Svi ti elementi odgovaraju krstionici s imenom kneza Višeslava.“²⁵

Iako krsni zdenac s imenom kneza Višeslava ima sličnosti koje se navode u opisima vizitatora, u smislu da to uistinu jest kameni zdenac dubine od oko 90 cm, ta činjenica ipak ne služi kao dovoljno uvjerljiv argument kada se malo bolje razmisli. Naime, opisi su dosta općeniti i niti jedan ne spominje koliko, na primjer, navedeni ninski krsni zdenac ima stranica, a informacija o tome je li bio četverostran ili šesterostran bi bila vrlo korisna jer bi ili pobila ili osnažila argumente o ninskom podrijetlu Višeslavova krsnog zdenca koji je pronađen u Veneciji. Također, opis *Anonima Filippija* spominje „*natpise i grbove*“ (istaknula a.) što je shvaćeno kao referiranje na stilizirane kapitele koji podsjećaju na oblik grbova. Međutim, ako autor rukopisa već spominje stilizirane kapitele, neobično je da ne spominje najuočljiviji ukras krsnog zdenca – križ s troprutom pletenicom i krakovima koji završavaju volutama.²⁶ Zbog toga, iako opisi vizitatorâ i rukopis *Anonima Filippija* donose djelomičan opis ninskog krsnog zdenca, tj. neke kamene posude, oni ne uspostavljaju konkretnu vezu s krsnim zdencem s imenom kneza Višeslava i samim time se ne mogu koristiti kao potvrda teze o njegovu ninskom podrijetlu.

²³ A.-R. FILIPI, 1969., 559.

²⁴ M. MATIJEVIĆ SOKOL, 2007., 29.

²⁵ M. MATIJEVIĆ SOKOL, 2007., 30.

²⁶ Vidi N. JAKŠIĆ, 2015., 377.

3.2. Arheološka istraživanja episkopalnog kompleksa u Ninu

Već je akademik I. Petricioli 1984. pretpostavio da je L. Jelić tražio krstionicu na pogrešnom mjestu te predložio da se provedu arheološka istraživanja kako bi se dao odgovor na pitanje je li istina da se na sjevernoj strani ninskog katedralnog kompleksa, točnije na mjestu kojega je Jelić u svom tlocrtu označio slovom C, nalazio baptisterij s ukopanim krsnim zdencem kojeg opisuje *Anonim Filippi*. To nas dovodi do istraživanja provedenih 2001. godine od strane Janka Beloševića, profesora na Odjelu za arheologiju Sveučilišta u Zadru, jer je upravo potraga za pronalaskom mjesta na kojemu se nalazio krsni zdenac motivirala spomenuto istraživanje. Nažalost, ta istraživanja nisu objavljena već je terenska dokumentacija ustupljena njegovom kolegi Anti Uglešiću, koji se 2002. godine u svojoj knjizi šturo osvrće na rezultate neobjavljenih Beloševićevih istraživanja. Tako, prije spominjanja sjevernoga djela kompleksa, Uglešić pokušava rekonstruirati njegovu ranokršćansku fazu za koju smatra da nije posve jasna. Ipak, važno je reći, da je iste te godine objavljen i članak o arheološkim istraživanjima nadžupnog kompleksa sv. Asela, gdje je u južnoj prostoriji, za koju se pretpostavljalo da je oratorij, pronađen krsni zdenac.²⁷ To saznanje je promijenilo pogled na episkopalni kompleks jer je otkriće krsnog zdenca u južnoj prostoriji značilo da postoji velika mogućnost da ranokršćanski episkopalni kompleks u Ninu nije funkcionirao kao dvojna bazilika već kao bazilika s baptisterijem. Međutim, A. Uglešić se 2002. drži pretpostavke da je ta prostorija oratorij. On, naime, kaže sljedeće: „Taj bazen izvorno vjerojatno i nije bio ranokršćanski, već raniji, ali je upotrebljavan za obrede krštenja“.²⁸ Nadalje, kada govori o prostoriji koja se nalazi na sjevernoistočnoj strani crkve, autor objašnjava da je upravo ovdje riječ o adaptaciji ranijeg bazena u krsni zdenac i to krsni zdenac s imenom kneza Višeslava. Ne objašnjava zašto tako misli, dapače, u bilješci navodi kako se problematike Višeslavova krsnog zdenca neće doticati.²⁹

Dakle, iako je još osamdesetih godina 20. stoljeća postojao interes za arheološkim istraživanjima na prostoru katedralnog kompleksa u Ninu i potvrđivanjem ninskog podrijetla krsnog zdenca s imenom kneza Višeslava, taj interes nije doveo do značajnijih saznanja. Neobjavlivanjem istraživanja od strane Janka Beloševića, ovo pitanje je i dalje ostalo otvoreno, jer se zaključci utemeljeni na neobjavljenim istraživanjima ne mogu uzimati u obzir u ovom, niti u bilo kojem drugom slučaju.

²⁷ M. KOLEGA, 2002.

²⁸ A. UGLEŠIĆ, 2002., 38.

²⁹ A. UGLEŠIĆ, 2002., 40.

Za razliku od Beloševičevih istraživanja, istraživanja Marije Kolega, objavljena 2014. godine u časopisu *Ars Adriatica*, donose vrlo korisne podatke.³⁰ Naime, riječ je o arheološkim istraživanjima ranokršćanskog sloja arhitekture u nadžupnom kompleksu sv. Asela u Ninu. Između ostalog, u članku se spominje pronalazak ranokršćanske piscine s južne strane crkve sv. Asela: „U jugoistočnom dijelu građevine uočena je dublja formacija nepravilna kružnog oblika, ispunjena usitnjenim kamenom i pijeskom. Nakon čišćenja evidentiran je zdenac koji svojom sjeveroistočnom stranom zalazi ispod temelja današnje riznice. Zdenac je gotovo križnog oblika, s dvama krakovima stepenica, od kojih je jedan silazni (na jugozapadu), a drugi izlazni (na sjeveroistoku).“³¹

Osim toga, arheološka istraživanja koja su detaljno objašnjena u članku pokazala su kroz koje je faze taj kompleks prošao (slika 3.), a od posebnog je značaja dio koji govori o promjenama liturgijskog obreda krštenja zbog čega je došlo do zatrpavanja krakova stepeništa i opremanja piscine kamenim namještajem. Ovu fazu prilagođavanja drugačijem obredu krštenja autorica je datirala u 7. ili 8. stoljeće, što znači da je prema njezinu tumačenju nadžupni kompleks sv. Asela u Ninu imao ranokršćansku krstionicu na jugoistočnoj strani od 5.-6. stoljeća, da bi u 7. ili 8. stoljeću zbog promijene u liturgijskom obredu krštenja ta krstionica bila modificirana, ali i dalje korištena. Kolega, naime, smatra da je krstionica bila u funkciji sve do vremena biskupa Juraja Divnić (1510.-1530.), koji je taj prostor pregradio i premjestio krstionicu na sjevernu stranu, vjerojatno u kapelu sv. Ambroza,³² koja je od tada služila kao baptisterij o kojemu kasnije pišu i vizitatori.³³

3.3. Podrijetlo krsnog zdenca s obzirom na svećenika Ivana iz papinih pisama

Jedan od zagovornika teorije o venecijanskom podrijetlu krsnog zdenca s imenom kneza Višeslava je Nikola Jakšić. Uporište za ovu teoriju pronalazi u papinim pismima upućenima

³⁰ M. KOLEGA, 2014.

³¹ M. KOLEGA, 2002., 74. Ovaj podatak je poznat od 2002. godine.

³² Kada Pavuša Vežić (P. VEŽIĆ, 1985.) spominje ovu kapelu zapravo se referira na prostoriju koja se nalazi na južnoj strani crkve, dok Marija Kolega i Nikola Jakšić (M. KOLEGA, 2014.; N. JAKŠIĆ, 2015.) pod kapelom sv. Ambroza podrazumijevaju prostoriju koja se nalazi na sjevernoj strani (pozivajući se na L. Jelića). Budući da je pitanje smještaja kapele sv. Ambroza vrlo komplicirano, na njega se ovom prilikom nije moguće detaljnije osvrnuti, ali napominjem da ću u radu pod pojmom kapele sv. Ambroza podrazumijevati prostoriju na sjevernoj strani crkve.

³³ M. KOLEGA, 2014., 24.

knezu Branimiru, zatim u objavljenom tekstu Federiga Altana, ali i u sačuvanim bunarskim krunama sa širega venecijanskog područja. Naime, kao što je već rečeno, dvije se osobe spominju na natpisu krsnog zdenca – knez Višeslav (kao vremenska odrednica) i svećenik Ivan (kao donator). Iako nam sam natpis ne govori mnogo o osobi svećenika Ivana, Jakšić ga definira kao poprilično značajnu povijesnu osobu, točnije, poistovjećuje ga sa svećenikom Ivanom koji se spominje u papinim pismima iz 879. godine.³⁴ Prva osoba koja je ukazala na ovu poveznicu je G. Ferrari-Cupilli 1860. godine u časopisu *La Voce Dalmatica*, a kasnije je tu pretpostavku prihvatio i F. Rački.³⁵ Stoga, nadovezujući se na spomenute izvore, N. Jakšić u svom članku iz 2002. godine, po prvi puta u ovom kontekstu, detaljno objašnjava lik svećenika Ivana iz papinih pisama, njegovu diplomatsku ulogu te vrijeme i prostor u kojem je djelovao.³⁶ Budući da će o vremenskoj odrednici biti riječi kasnije, sljedeći ulomak će se odnositi na prostor na kojemu je djelovao svećenik Ivan te na razlog zbog kojeg bi on mogao biti donator krsnog zdenca.

Dakle, u proljeće 879. svećenik Ivan na prostore slavenskih kneževina dostavlja pisma napisana od strane pape Ivana VIII. Jedno od tih pisama bilo je napisano za hrvatskog kneza Branimira,³⁷ drugo pismo bilo je upućeno ninskom (ujedno i splitskom) biskupu Teodoziju,³⁸ a treće moravskom knezu Svatopluku.³⁹ Osim što je očito da je u ljeto te godine svećenik Ivan boravio na slavenskom prostoru, treba još istaknuti i činjenicu da je isti svećenik prije svega navedenog bio poslan u Rim u ime moravskog kneza Svatopluka. Također, zna se da je pet godina prije toga obavljao diplomatske misije kao Svatoplukov legat.⁴⁰ To dovodi do vrlo važnog dokumenta na kojeg Jakšić skreće pažnju, a to su *Annales Fuldenses* u kojima piše da je svećenik Ivan poslan od strane Svatopluka na državni sabor u Forcheimu 874. godine kod Ludovika Njemačkog u svrhu sklapanja mira. Posebno je značajna sljedeća rečenica: *Cuius legationis princeps erat Iohannes presbiter de Venetiis(...)*,⁴¹ zato što se po prvi puta spominje podrijetlo svećenika Ivana, a to je Venecija. To saznanje važno je kao dokaz

³⁴ N. JAKŠIĆ, 2002.

³⁵ I. PETRICIOLI, 1984., 128.

³⁶ N. JAKŠIĆ, 2002.

³⁷ M. MATIJEVIĆ SOKOL – M. ZEKAN, 1990., 47-52.

³⁸ M. MATIJEVIĆ SOKOL – M. ZEKAN, 1990., 53-57.

³⁹ Usporedi, N. JAKŠIĆ, 2015., 383. Inače, te je godine papa Ivan VIII. poslao ukupno šest pisama na prostore Hrvatske, Dalmacije, Bugarske i Moravske.

⁴⁰ N. JAKŠIĆ, 2002., 243.

⁴¹ N. JAKŠIĆ, 2015., 383.

povezanosti svećenika Ivana i Venecije, iz čega Jakšić zaključuje da je teorija o venecijanskom podrijetlu krsnog zdenca vjerojatnija od svih dosad iznesenih.

Osim toga, u radu pod nazivom *Manipulacija povijesnim spomenicima – primjer Višeslavove krstionice*, Jakšić ističe tri razloga zbog kojih vjeruje da je svećenik Ivan upravo onaj istoimeni svećenik iz papinih pisama knezu Branimiru. Prvi razlog je taj što je u natpisu krsnog zdenca donator označen kao *Iohannes presbiter*, a tako je imenovan i papin delegat svećenik Ivan u gotovo svim izvorima. Drugi razlog je činjenica da je krsni zdenac bio napravljen za vrijeme vladavine jednoga slavenskog kneza, a već je ustanovljeno da je svećenik Ivan, tj. *presbiter Iohannes*, izvršavao svoje diplomatske dužnosti na prostoru raznih slavenskih kneževina. I naposljetku, treći razlog je Venecija, tj. grad iz kojega je *presbiter Iohannes* bio porijeklom i u kojemu je sam spomenik pronađen.⁴² Zbog toga, ako se uzmu u obzir sve navedene činjenice i njihova međusobna povezanost nije teško zaključiti da se ova teorija doima kao vrlo vjerojatna.

Nadalje, u svojoj najnovijoj knjizi Jakšić donosi na vidjelo nove podatke koje smatra dodatnom potvrdom svoje teze o venecijanskom podrijetlu krstionice.⁴³ Riječ je, naime, o djelu, tj. publiciranome pismu friulanskog erudita Federiga (Federica) Altana izvorno upućenom kapucinskom fratra Filipu iz Verone, a u kome se opisuju običaji krštenja na prostoru Akvileje. Djelo je tiskano u Padovi 1749. godine na talijanskom jeziku, a nekoliko godina kasnije, točnije 1753. godine, pojavila se i latinska inačica tog djela. Razlog zbog kojeg je to pismo od presudne važnosti za hipotezu N. Jakšića jest to što se u njemu spominje krstionica šesterostranog oblika koja je djelomično uzidana u neki zid u samostanu *Il Redentore* u Veneciji (gdje je i „otkrivena“ sredinom 19. stoljeća), a zbog čega je Altanu bilo onemogućeno čitanje cijelog njezina natpisa, iako se iz onoga što je autoru bilo vidljivo može raspoznati spominjanje sv. Ivana Krstitelja (slika 4.). Dakle, sudeći prema opisu kojeg donosi Federigo Altan može se ustvrditi da je krstionica svećenika Ivana najkasnije od 1749. godine bila u Veneciji. Unatoč tomu, neki stručnjaci smatraju da to što je krsni zdenac svećenika Ivana već 1749. bio u Veneciji ne negira u potpunosti mogućnost da je do 1746. godine bio u Ninu. S jedne točke gledišta, moguće je da ovaj podatak samo potvrđuje tezu da je krsni zdenac „pokraden u Mletke“,⁴⁴ te da je prije toga bio u Ninskoj biskupiji. S druge strane, teško je za povjerovati da bi onda taj „ukradeni zdenac“ završio u kapucinskom samostanu

⁴² N. JAKŠIĆ, 2006., 43.

⁴³ N. JAKŠIĆ, 2015., 411.

⁴⁴ L. JELIĆ, 1902., 104.

kao umivaonik, a ne u posjedu onoga tko ga je ukrao. Također, sve da je to i istina, neobično je da redovnici tog samostana u tom slučaju ne bi informirali Altana da je krsni zdenac tek odnedavno u vlasništvu njihova samostana. Bilo kako bilo, činjenica je da je ta umjetnina sigurno od 1749. godine bila u Veneciji, ipak ide u prilog hipotezama o venecijanskoj provenijenciji krsnog zdenca.⁴⁵

Postoji još jedna poveznica krsnog zdenca s imenom kneza Višeslava i Venecije, a to su bunarske krune iz širega venecijanskog prostora koje po svojoj tipologiji dijele najviše sličnosti s krsnim zdencem svećenika Ivana. Možda je jedan od najilustrativnijih primjera za to bunarska kruna koja se čuva u Švicarskoj, u kripti crkve sv. Nikole, u mjestu Giornico u kantonu Ticino, jer svojim heksagonalnim oblikom i ukrasom na prednjoj strani (križ) nevjerojatno nalikuje krsnom zdencu s imenom kneza Višeslava.⁴⁶

⁴⁵ N. JAKŠIĆ, 2015., 415.

⁴⁶ N. JAKŠIĆ, 2016., 255.

4. Rasprave o dataciji krsnog zdenca

4.1. Datacija krsnog zdenca odmah nakon otkrića

Datirati što preciznije ovaj vrijedan spomenik bila je teška zadaća za mnoge znanstvenike, a njihovi su zaključci bili raznovrsni. Budući da krsni zdenac svećenika Ivana ima stilske karakteristike koje se pojavljuju u širem vremenskom razdoblju od 8. pa sve do početka 11. stoljeća, bilo je teško odrediti iz kojeg je točno perioda. Za početak, najbolje bi bilo krenuti od prvih pokušaja datacije tog spomenika, a oni se vežu uz zadarskog povjesničara G. Ferrari-Cupillija. Kao što je već ranije rečeno, on je među prvima pretpostavio da bi *presbiter Iohannes* s epigrafičkog natpisa na krsnom zdencu mogao biti svećenik Ivan iz papinih pisama slavenskim vladarima, a što bi s njegove točke gledišta značilo da je taj spomenik nastao u zadnjim desetljećima 9. stoljeća, jer su navedena pisma datirana u ljeto 879. godine.

Međutim, nisu svi bili istog mišljenja. Naime, R. Cattaneo i E. A. Stükelberg, na temelju stilskih osobina umjetnine, ali i članka I. Kukuljevića Sakcinskog objavljena u *Corriere italiano*, zaključili su da krsni zdenac s imenom kneza Višeslava pripada prijelazu iz 8. u 9. stoljeće.⁴⁷ To je kasnije dovelo do dalekosežnih zaključaka L. Jelića koji prema tome stvara uvjerenje da je Višeslav prvi pokršteni hrvatski knez, a kada je F. Šišić prihvatio to mišljenje cijela teorija dodatno je dobila na važnosti.⁴⁸

4.2. Datacija krsnog zdenca od 60-ih godina prošlog stoljeća

Do jednog znatno drukčijeg mišljenja o dataciji krsnog zdenca svećenika Ivana dolazi Mirko Šeper koji ga smješta u 11. stoljeće. Razlog takvom mišljenju je relativna sličnost natpisa tog spomenika s natpisom na ciboriju prokonzula Grgura koji je pouzdano nastao 1030-ih godina. Njegovi argumenti za takvu dataciju uključuju osobine kraćenja riječi jer se na oba spomenika koriste *littera contiguae* i *litterae insertae*.⁴⁹ Osoba koja se nikako nije slagala s tom tezom bio je Ljubo Karaman koji je u svom članku iz 1960. godine pobio argumente koji govore o dataciji u 11. stoljeće. Naime, on ističe kako je, primjerice, motiv

⁴⁷ R. CATTANEO, 1888., 101; E. A. STÜCKELBERG, 1909., 72.

⁴⁸ I. PETRICIOLI, 1984., 128.

⁴⁹ M. ŠEPER, 1957./58, 5-6.

astragala koji se pojavljuje na krsnom zdenču čest motiv u vrijeme formiranja pleterne skulptorske dekoracije tijekom 8. stoljeća te navodi više primjera koji se datiraju u 8. ili početak 9. stoljeća, a imaju upravo taj ukras. S druge strane, navodi samo jedan primjer u kojem se astragal pojavljuje kao ukrasni motiv u 11. stoljeću.⁵⁰ Osim toga, ukazuje na jednu vrlo važnu činjenicu, a to je da se naziv *dux* ne koristi nigdje u dokumentima za vladare iz 11., već isključivo za one iz 9. stoljeća. Također, treba obratiti pažnju i na kontekst jer se na natpisu krsnog zdenca knez Višeslav koristi kao vremenska odrednica, a kako se zna da su u 11. stoljeću prijestolonasljednici bili Zvonimir i Stjepan nema razloga da se umjesto njihovih imena koriste ime nekog Višeslava.⁵¹ Nema sumnje da su Karamanovi argumenti puno čvršći i uvjerljiviji u kontekstu ove problematike, a činjenica da je uopće došlo do ove rasprave samo pokazuje koliko je teško na temelju stilske i epigrafičke analize odrediti preciznu dataciju ovog spomenika.

4.3. Datacija krsnog zdenca od 2007. godine

Sljedeći rad koji se priklanja tezi o dataciji krsnog zdenca u početak 9. stoljeća je već spomenuti članak M. Matijević Sokol u kojemu autorica nudi pogled na krsni zdenac sa stajališta paleografsko-epigrafičke analize te detaljno objašnjava na koji način se spomenici datiraju prema natpisima koji se na njima nalaze.⁵² Naime, polazišna točka za datiranje nekog spomenika prema natpisu je uspoređivanje tog natpisa s pisanim tekstovima, tj. liturgijskim kodeksima i sličnim dokumentima. Autorica se poziva na riječi paleografa Viktora Novaka koji kaže da: „dalmatinski srednjovjekovni epigrafski spomenici pokazuju u svom postepenom razvitku savršenu sliku opšte povezanosti pisma u natpisima s onima u rukopisima.“⁵³ Zbog toga u svom članku Matijević Sokol pažnju poklanja općim značajkama razvoja latinskog pisma s posebnim obzirom na epigrafičke zapise te tako upoznaje čitatelja s određenim fenomenima u epigrafici navodeći i primjere za spomenute fenomene. Jedan vrlo bitan faktor u određivanju datacije nekog natpisa je sustav kraćenja riječi koji je, prema autorici, zapravo jedini oslonac za uspostavu kronoloških odnosa. Uz opširna objašnjenja određenih načina kraćenja koja se pojavljuju na natpisu krsnog zdenca, Matijević Sokol

⁵⁰ LJ. KARAMAN, 1960., 107.

⁵¹ LJ. KARAMAN, 1960., 109.

⁵² M. MATIJEVIĆ SOKOL, 2007.

⁵³ M. MATIJEVIĆ SOKOL, 2007., 5.

koristi termin CŌPSIT kao dokaz da je vrijeme nastanka ovog spomenika početak 9. stoljeća jer navodno postoje dva spomenika iz sjeverne Italije na kojima se pojavljuje termin *compsit*, a koja su nastala krajem 8. stoljeća. Osim toga, tvrdi da na krsnom zdenču „nema niti jedne kratice tipične za srednjovjekovna minuskulna pisma“,⁵⁴ što je dovodi do zaključka da je vrijeme nastanka ove umjetnine početak 9. stoljeća. Također, donosi i primjere umjetnina iz istog vremena za usporedbu, kao npr. natpis na sarkofagu sv. Anastazije ili natpis na ciboriju iz crkve sv. Marte u Bijaćima, te prema određenim epigrafičkim sličnostima još jednom zaključuje da je početak 9. stoljeća ispravna datacija krsnog zdenca s imenom kneza Višeslava.⁵⁵

Međutim, ono što je neobično u ovom znanstvenom članku je svojevrstan zaključak (koji se proteže na ukupno osam stranica) u kojem autorica kritizira rad N. Jakšića te pokušava opovrgnuti njegove tvrdnje o podrijetlu i dataciji krsnog zdenca, ne navodeći pritom nikakve arheološke, niti bilo kakve druge dokaze koji bi potvrdili ninsko podrijetlo raspravljane umjetnine. Matijević Sokol proziva Jakšića kako nudi samo „negativne“ argumente te da ne potvrđuje svoju tezu „pozitivnim“ dokazima, dok ona tom prigodom radi upravo to.⁵⁶ Naime, iznoseći svoje mišljenje po kojemu Jakšićeva teza o identifikaciji svećenika Ivana i venecijanskom podrijetlu krsnog zdenca s imenom kneza Višeslava nije valjana, sama autorica ne donosi dovoljno uvjerljive argumente koji potvrđuju njezinu teoriju o njegovu ninskom podrijetlu.

Iako je tema članka paleografsko-epigrafička raščlamba natpisa krsnog zdenca s imenom kneza Višeslava, autorica se u zaključku udaljava od nje i dovodi u pitanje znanstveni kredibilitet N. Jakšića, rušeći time i koherentnost cijeloga članka. Naime, na svih je osam stranica vidljivo da Matijević Sokol koristi svoj članak kako bi napala sve dosadašnje teorije koje ne podržavaju zaključke o ninskom podrijetlu krsnog zdenca. To je posebno očito u dijelovima članka koji se odnose na reviziju iskapanja ninskog baptisterija provedenu od strane M. Suića i M. Perinića, gdje autorica, između ostaloga, kaže i sljedeće: „Iz današnje perspektive i vremenske distance ne čudi što su M. Suić i M. Perinić 'brzinskom' revizijom Jelićevih istraživanja osporili njegove rezultate, niti što je M. Šeper površnom i neutemeljenom analizom spomenik datirao u XI. stoljeće. Nije nemoguće da su njihovi zaključci, koji nisu u duhu i stilu znanstvenog pristupa i ugleda M. Suića, a i Šepera, bili

⁵⁴ M. MATIJEVIĆ SOKOL, 2007., 17.

⁵⁵ M. MATIJEVIĆ SOKOL, 2007., 19.

⁵⁶ Usporedi M. MATIJEVIĆ SOKOL, 2007., 29.

'inspirirani' s nekog drugog mjesta. Jer ne treba zaboraviti da je riječ o poslijeratnom razdoblju, odnosno kasnim pedesetim i ranim šezdesetim godinama XX. stoljeća, kao i da je spomenik u Hrvatsku došao u vrijeme NDH, što ga je samo po sebi stigmatiziralo.⁵⁷ Osim što je iz priloženog jasno da autorica ovog članka omalovažava istraživanje koje su M. Suić i M. Perinić proveli, ona također ignorira činjenicu da je upravo to istraživanje dovelo do vrlo bitnih otkrića koja su postala prekretnica u bavljenju tim problemom. Također, aludiranje na to da su njihova istraživanja provedena zbog određenih političkih, a ne znanstvenih razloga ukazuje na izrazito neprofesionalan pristup tom problemu.

4.4. Datacija krsnog zdenca od 2015. godine

Kako bi bolje pojasnio svoje stajalište o dataciji krsnog zdenca u zadnja dva desetljeća 9. stoljeća, N. Jakšić u poglavlju svoje knjige koje je naslovljeno *Ponovno o krstionici svećenika Ivana nazvanoj i Višeslavovom* još jednom iznosi mišljenje o krsnom zdencu koje potkrjepljuje puno uvjerljivijim dokazima.⁵⁸ Jedan od tih dokaza je objašnjenje termina *compsit* kojeg je M. Matijević Sokol prepoznala kao dokaz za dataciju u početak 9. stoljeća. Jakšić ukazuje na pogrešne informacije koje se nalaze u spomenutom članku jer nijedan od natpisa na kojem je autorica temeljila svoju teoriju o dataciji u početak 9. stoljeća nije sa sigurnošću datiran u to razdoblje. Dapače, natpis iz Nole je od strane drugih stručnjaka datiran u 875. godinu,⁵⁹ što znači da je on zapravo dokaz da se termin *compsit* koristio i krajem 9. stoljeća. Osim toga, N. Jakšić u svom članku donosi još tri natpisa na kojima se nalazi termin *compsit*, kao i primjere iz povijesnih tekstova, te tako ukazuje na široku primjenu tog termina što daje novi pogled na cijelu problematiku.⁶⁰

Sljedeći „dokaz“ za dataciju u početak 9. stoljeća kojeg Jakšić nastoji pobiti jest zaključak koji je proizašao iz usporedbe krsnog zdenca s imenom kneza Višeslava i Muncimirove trabeacije oltarne ograde iz Uzdolja kod Knina koja je natpisom pouzdano datirana u 895. godinu. Naime, M. Matijević Sokol smatra da je činjenica što se na krsnom zdencu *horror vacui* ne pojavljuje, dok se na Muncimirovu zabatu i arhitravu pojavljuje,

⁵⁷ M. MATIJEVIĆ SOKOL, 2007., 23.

⁵⁸ N. JAKŠIĆ, 2015., 387.

⁵⁹ N. GRAY, 1948., 132, n. 128, tav. 21, n. 3.

⁶⁰ N. JAKŠIĆ, 2015., 395.

dovoljna da se dođe do zaključka da je krsni zdenac „starijeg stilskog izraza.“⁶¹ To bi značilo da je pojava fenomena *horror vacui* karakteristična samo za kraj 9. stoljeća i da umjetnine koje nemaju *horror vacui* ne pripadaju tom vremenu. Zbog toga N. Jakšić skreće pažnju čitatelja na ciborij iz crkve u kaštelu San Leo (pokrajina Montefeltro u Italiji) kojeg podiže *dux Ursus* i koji je datiran u vrijeme pape Ivana VIII., točnije u 882. godinu.⁶² Time ovaj ciborij, na kome nije primjetan *horror vacui*, pokazuje da je izostanak tog fenomena definitivno bio prisutan i na nekim spomenicima nastalima krajem 9. stoljeća. Osim toga, time se ruši još jedna teorija Matijević Sokol koja kaže da korištenje majuskule u natpisu krsnog zdenca govori o tome kako je sam spomenik nastao početkom 9. stoljeća,⁶³ a da joj pritom nije poznato da je navedeni precizno datiran ciborij dokaz da se majuskula na epigrafičkim natpisima koristila i krajem 9. stoljeća.

Budući da je već ranije bilo riječi o osobi svećenika Ivana iz papinih pisama, ovdje ću se samo kratko osvrnuti na taj problem jer poistovjećivanje tog svećenika s *presbiterom Iohannesom* na natpisu krsnog zdenca zapravo govori i o mogućem vremenu nastanka tog spomenika. Dakle, ako je svećenik Ivan iz papinih pisama isti onaj koji se spominje na natpisu s krsnog zdenca s imenom kneza Višeslava, to bi značilo da je on mogao nastati u vrijeme kada je navedeni svećenik djelovao, točnije u posljednjoj četvrtini 9. stoljeća. Razloga za vjerovati u navedenu hipotezu ima sasvim dovoljno. Kao što navodi N. Jakšić, iz samog je natpisa vidljivo da je krsni zdenac bio namijenjen za pokrštavanje nekoga slavenskog naroda, te je očito da je *presbiter Iohannes* bio zadužen za tu misiju. Također, zna se da je upravo svećenik Ivan iz papinih pisama, koji su datirani u 879. godinu, imao i više nego dovoljno iskustva u takvu poslu, a činjenica da je podrijetlom iz Venecije, te da je ovaj zdenac upravo pronađen u Veneciji, čine ovu hipotezu još vjerojatnijom.⁶⁴ Dakle, argumenti koje M. Matijević Sokol koristi kako bi dataciju ovog spomenika smjestila u početak 9. stoljeća, a njegov izvorni smještaj u Nin, odjednom ne izgledaju toliko uvjerljivi kao Jakšićevi argumenti za dataciju u kraj 9. stoljeća i venecijansko podrijetlo krsnog zdenca.

⁶¹ M. MATIJEVIĆ SOKOL, 2007., 21.

⁶² N. JAKŠIĆ, 2015., 400.

⁶³ M. MATIJEVIĆ SOKOL, 2007., 22.

⁶⁴ N. JAKŠIĆ, 2015.

5. „Afera Višeslav“

Svi do sada korišteni izvori vezani uz problematiku krsnog zdenca svećenika Ivana uključivali su znanstvene članke pisane do 2016. godine. Međutim, i 2016. godina je za priču o ovom spomeniku bila poprilično značajna. Naime, sve je počelo intervjuom koji je N. Jakšić dao za *Slobodnu Dalmaciju* 4. srpnja 2016. godine.⁶⁵ Intervju se bavio temom knjige *Klesarstvo u službi evangelizacije* koja je u veljači iste godine predstavljena javnosti. Poseban interes bio je usmjeren na dva poglavlja koja se tiču krsnog zdenca svećenika Ivana, tj. tzv. „Višeslavove krstionice“, gdje autor ukratko objašnjava svoja stajališta o kojima u knjizi govori. Ono što bi se možda moglo smatrati najprovokativnijim dijelom intervjuja je odgovor na pitanje o podrijetlu krsnog zdenca gdje Jakšić potpuno odbacuje teoriju o njegovu ninskom podrijetlu.

Nakon toga, objavljena su dva teksta u tjedniku *Globus* gdje je neslaganje među znanstvenicima u vezi ove problematike od strane novinara pretvoreno u prvorazredno političko pitanje te je dovedeno na jednu posve novu razinu. Važno je naglasiti da oba teksta objavljena u navedenom tjedniku, i onaj od 29. srpnja, i onaj od 5. kolovoza 2016., stvaraju pogrešan dojam o cijelom problemu, a razlog tomu je preuveličavanje i manipuliranje činjenicama kao i novinarov subjektivan pristup.⁶⁶ Već na samom početku prvoga teksta stoji zanimljiv podnaslov: „Jesu li u Višeslavovoj krstionici u Ninu kršteni Hrvati? NISU - tvrdi profesor Jakšić; JESU! - pokazuju fascinantni nalazi pokojnoga arheologa Beloševića koje smo otkrili u njegovoj netaknutoj ostavštini u Zadru...“⁶⁷ Čak i prije čitanja navedenoga teksta čitatelju su, nimalo suptilno, pružene krive informacije jer su tzv. „fascinantni nalazi pokojnog arheologa Beloševića“ zapravo nalazi koji nisu objavljeni, te samim time nisu ni ušli u znanstvenu i stručnu literaturu, pa se zbog toga ni ne mogu uzeti u obzir pri dokazivanju „ninskog pokršćavanja Hrvata“. Sami uvod u navedeni tekst u *Globusu* dovoljan je da se njime dočara kredibilitet kako novinara koji ga piše, tako i samog njegova sadržaja.

Sljedeći događaj koji je rasprave o podrijetlu i dataciji krsnog zdenca doveo na razinu javnog prepucavanja, predavanje je M. Matijević Sokol održano u Ninu tijekom Petoga

⁶⁵ I. NEVEŠĆANIN, 2016.

⁶⁶ D. HUDELIST, 2016.

⁶⁷ D. HUDELIST, 2016., 33.

kongresa hrvatskih povjesničara organiziranoga na Sveučilištu u Zadru.⁶⁸ Matijević Sokol je, kako sama kaže, iskoristila predavanje kao odgovor na intervju N. Jakšića za *Slobodnu Dalmaciju*. Međutim, u predavanju nije donijela nikakve nove činjenice, već je svoje argumente temeljila na članku kojega je objavila 2007. godine, a na kojeg sam se u ovom radu već više puta osvrnula. Također, zanimljivo je da je predavanje održano u crkvi sv. Asela, a ne u prostorijama Sveučilišta u Zadru, što je dovelo do toga da se većina publike sastojala od lokalnih stanovnika, turističkih vodiča i srednjoškolskih profesora, dok je broj osoba koje su bile dovoljno upućene u kompliciranu problematiku ove teme bio neznatan.

⁶⁸ Postoji video zapis na stranicama *You Tube*-a koji u cijelosti prikazuje predvanje održano 6. listopada 2016. godine. Poveznica: <https://www.youtube.com/watch?v=-TiG9JkIFME> (pristupljeno na dan 29. lipnja 2017.).

6. Zaključak

Nakon detaljnog proučavanja izvora koji se direktno ili indirektno bave podrijetlom i datacijom krsnog zdenca s imenom kneza Višeslava, nadam se da sam uspjela dati uvid u kompliciranu prirodu ovog problema. S jedne strane, postoje stručnjaci koji smatraju ovaj spomenik simbolom pokršćavanja Hrvata i poistovjećuju ga s ninskim krsnim zdencem o kojemu pišu apostolski vizitatori A. Valier i M. Priuli sredinom druge polovine 16. i na samom početku 17. stoljeća. Također, ti autori koriste stilsku i paleografsko-epigrafsku analizu u pokušaju datiranja spomenika u početak 9. stoljeća. Međutim, u usporedbi s drugim znanstvenicima, ne uspijevaju dati dovoljno uvjerljive argumente za iznesene teorije. S druge strane, postoje stručnjaci koji, koristeći druge izvore, dolaze do zaključka da je prava provenijencija krsnog zdenca zapravo venecijanska. Povezujući donatora krsnog zdenca, tj. svećenika Ivana, s istoimenim svećenikom koji se spominje u papinim pismima iz 879. godine, nudi se dosta uvjerljivo rješenje problema kako podrijetla, tako i datacije krsnog zdenca svećenika Ivana. Uz to, podatak koji govori o tome da se krsni zdenac s imenom kneza Višeslava nalazio u venecijanskome kapucinskom samostanu najkasnije od 1749. godine osnažuje vezu ove umjetnine i Venecije. Zbog toga smatram da navedenu umjetninu ne bi trebalo svrstavati u kulturnu baštinu grada Nina sve dok se za teoriju o njezinu ninskom podrijetlu eventualno ne pronađu neki čvršći dokazi. Također, logički se nameće zaključak da bi bilo prikladnije ovaj spomenik zvati *krsni zdenac s imenom kneza Višeslava* ili *krsni zdenac svećenika Ivana*, a ne *Višeslavova krstionica*, jer je svećenik Ivan njezin sigurni donator, dok je knez Višeslav samo spomenut kao vremenska odrednica njezina nastanka. Nazivi su to koje su već predložili I. Petricioli i N. Jakšić.⁶⁹

Nadalje, važno je spomenuti i arheološka istraživanja koja su bila značajna u smislu donošenja novih informacija i drukčijega pogleda na problematiku krsnog zdenca. Prvo takvo istraživanje je *revizija iskapanja ninskog baptisterija* čiji je rezultat bilo otkrivanje falsifikata podmetnutog od strane L. Jelića. To istraživanje je pokazalo da mjesto na kojem je Jelić ucrtao tlocrt okruglog baptisterija nije točno, tj. da se spomenuti baptisterij tamo nikada nije nalazio. Drugo, vrlo bitno arheološko istraživanje je *istraživanje ranokršćanskog sloja nadžupnog kompleksa sv. Asela* koje donosi podatke o ranokršćanskoj piscini pronađenoj u prostoriji južno od crkve. Time je otkriveno postojanje ranokršćanske krstionice iz 5. ili 6.

⁶⁹ Vidi I. PETRICIOLI, 1984., te N. JAKŠIĆ, 2001., 242. Već iz samog naslova Petriciolijeva članka može se naslutiti da autor diferencira *krstionicu s imenom kneza Višeslava* od ninskog baptisterija.

stoljeća koja je u ranom srednjem vijeku bila modificirana i korištena sve do 16. stoljeća, kada se pretpostavlja da je premještena u kapelu sv. Ambroza koja se nalazila sjeverno od crkve, bliže njezinu svetištu. Imajući na umu različite pristupe ovom problemu, kao i različite zaključke znanstvenika, može se reći da je tema „Višeslavove krstionice“ jednako zanimljiva koliko i komplicirana, te da se o njoj ne može raspravljati bez poznavanja i razumijevanja svih uzročno-posljedičnih veza koje su povezane kako s njom, tako i s razvojem ninskog episkopalnog (nadžupnog) kompleksa tijekom povijesti. Osim toga, poželjno bi bilo, kako za struku tako i za javnost, da se neprovjerene i nedovoljno istražene informacije ne objavljuju u medijima, pogotovo ne onima koji imaju moć te informacije potpuno izvući iz konteksta te jedno znanstveno pitanje pretvoriti u dnevno-politički problem.

7. Literatura

R. CATTANEO, 1888. – Raffaele Cattaneo, *L'architecture en Italia dal sec. VI al Mille circa*, Venezia, 1888.

V. DELONGA, 1996. – Vedrana Delonga, *Latinski epigrafički spomenici u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj*, Split, 1996.

G. FERRARI-CUPILLI 1860. – Giuseppe Ferrari Cupilli, Su d'un'antica vasca battesimale nel Museo Correr, *La Voce Dalmatica*, 1/22, Zara, 27. X. 1860.

A.-R. FILIPI, 1969. – Amos-Rube Filipi, Ninske crkve u dokumentima iz godine 1579. i 1603., u: *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. 16-17, (ur.) Grgo Novak, Vjekoslav Maštrović, Zadar, 1969. 549-595.

N. GREY, 1948. – Nicolette Gray, The Paleography of Latin Inscriptions in Eight, Ninth and Tenth Centuries in Italy, *Papers of the British School at Rome*, XVI, 38.-171.

D. HUDELIST, 2016. – Darko Hudelist, Afera Višeslav, u: *Globus*, br. 1338, Zagreb, 29. srpnja 2016., 32-38.

D. HUDELIST, 2016. – Darko Hudelist, Stepinčeva bitka za Višeslava, u: *Globus*, br. 1339, Zagreb, 5. kolovoza 2016., 34-38.

N. JAKŠIĆ, 2002. – Nikola Jakšić, On the Origin of the Baptismal Font with the Name of Pince Višeslav, *Hortus Artium Medievalum*, 8, 2002., 241-245.

N. JAKŠIĆ, 2006. – Nikola Jakšić, Manipulacija povijesnim spomenicima – primjer Višeslavove krstionice, u: *Povijesno nasljeđe i nacionalni identiteti*, (ur.) Marijana Marinović, Zagreb, 2006., 40-45.

N. JAKŠIĆ, 2015. – Nikola Jakšić, *Klesarstvo u službi evangelizacije*, Split, 2015.

N. JAKŠIĆ, 2016. – Nikola Jakšić, Una vasca battesimale altomedievale fra le due sponde dell' Adriatico, u: *Alla ricerca di un passato complesso (Contributi in onore di Gian Pietro Brogiolo per il suo settantesimo compleanno)*, (ur.) Alexandra Chavarria Arnau, Miljenko Jurković, Zagreb-Motovun, 2016., 243-256.

L. JELIĆ, 1902. – Luka Jelić, Spomenici grada Nina, *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*, N.S., IV, 1902., 104.

- L. JELIĆ, 1911. – Luka Jelić, *Dvorska kapela sv. Križa u Ninu*, Zagreb, 1911.
- LJ. KARAMAN, 1960. – Ljubo Karaman, O vremenu krstionice kneza Višeslava, *Peristil*, 3, 1960., 107-109.
- M. KOLEGA, 2002. – Marija Kolega, Nin – Nadžupni kompleks sv. Anselma (Asela), istraživanja godine 2001., *Obavijesti*, 2, 2002., 73-78.
- M. KOLEGA, 2014. – Marija Kolega, Ranokršćanski sloj arhitekture u Nadžupnom kompleksu Sv. Asela u Ninu, *Ars Adriatica*, 4, 2014., 15-28.
- I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, 1853. – Ivan Kukuljević Sakcinski, Izvjestje načelnika družiera g. Ivana Kukuljevića Sakcinskog o svom putovanju u Mletke i Beč god. 1853., *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, 3, Zagreb, 1853.
- I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, 1857. – Ivan Kukuljević Sakcinski, Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim, *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, 4, Zagreb, 1857.
- M. MATIJEVIĆ SOKOL, 2007. – Mirjana Matijević Sokol, Krsni zdenac Hrvata. Paleografsko-epigrafska raščlamba natpisa krstionice kneza Višeslava, *Croatica Christiana Periodica*, 59, Zagreb, 1-31.
- M. MATIJEVIĆ SOKOL – MATE ZEKAN, 1990. – Mirjana Matijević Sokol – Mate Zekan, *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*, Split, 1990.
- I. NEVEŠČANIN, 2016. – Ivica Neveščanin, Knez Višeslav nije bio Hrvat, niti su Hrvati stigli u stoljeću sedmom, u: *Slobodna Dalmacija*, Split, 4. srpnja 2016., 22-23.
- I. PETRICIOLI, 1984. – Ivo Petricioli, Krstionica s imenom "Vuissasclavo duci" i problem ninskog podrijetla, *Starohrvatska prosvjeta*, III/14, 1984., 125-134.
- E. A. STÜKELBERG, 1909. – Ernst Alfred Stückelberg, *Langobardische Plastik*, Kempten - München, 1909.
- M. SUIĆ - M. PERINIĆ, 1962. – Mate Suić - Melkior Perinić, Revizija iskapanja "ninskog baptisterija", *Diadora*, 2, Zadar, 1962., 317-320.
- M. ŠEPER, 1957./58. – Mirko Šeper, Der Taufstein des kroatischen Fürsten Višeslav, *Nachrichten des Deutschen Instituts für merowingisch-karolingische Kunstforschung*, 14-15, Erlangen, 1957./58., 5-6.

A. UGLEŠIĆ, 2002. – Ante Uglešić, *Ranokršćanska arhitektura na području današnje Zadarske nadbiskupije*, Zadar, 2002.

P. VEŽIĆ, 1985. – Pavuša Vežić, Sklop župne crkve sv. Asela, bivše katedrale u Ninu, *Starohrvatska prosvjeta*, III/15, 1985., 201-215.

Internet izvori:

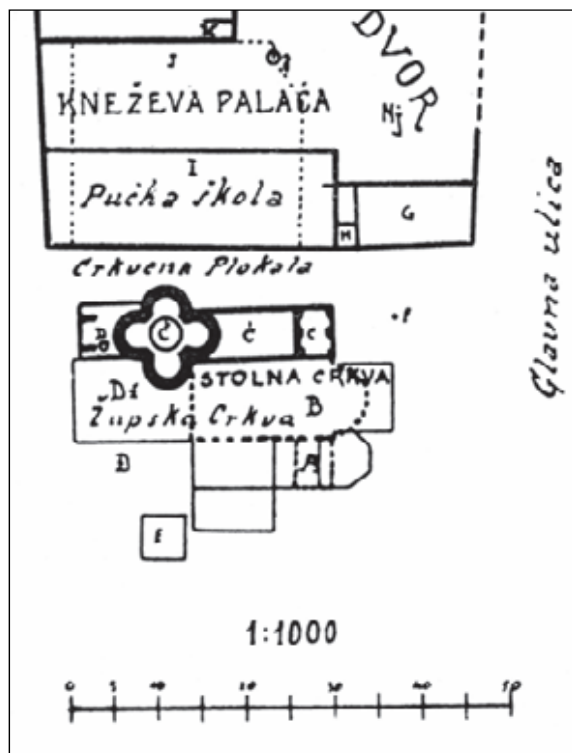
◆ <http://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/318380/knez-viseslav-nije-bio-hrvat-niti-su-hrvati-stigli-u-stoljecu-sedmom>

◆ <https://www.youtube.com/watch?v=-TiG9JkIFME>

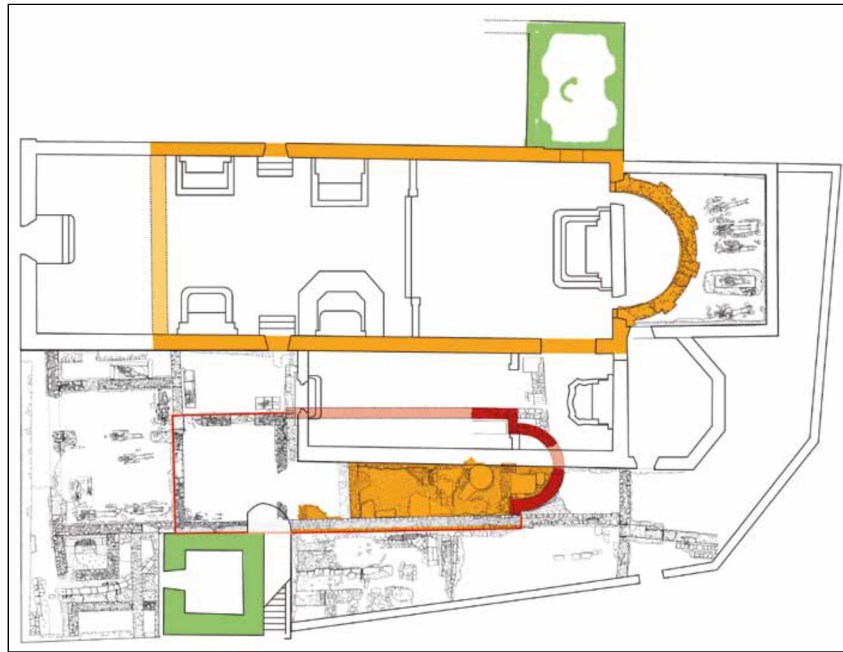
8. Likovni prilozi

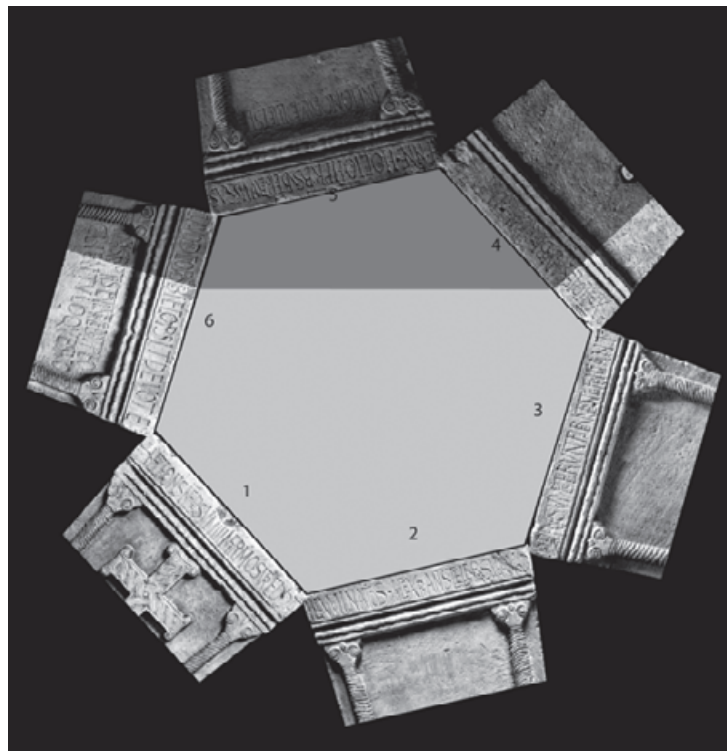
Slika 1. „Višeslavova krstionica“, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu
(izvor: NIKOLA JAKŠIĆ, 2015., 382)

Slika 2. Episkopalni kompleks u Ninu, tlocrt (izvor: LUKA JELIĆ, 1911., Tab. III., 3)

Slika 3. Episkopalni kompleks u Ninu, tlocrt, označeno žutom bojom: 5.-6. st.; označeno crvenom bojom: 7.-8. st.; označeno zelenom bojom: 12.-13. st.
(izvor: MARIJA KOLEGA, 2014., 22)

Slika 4. Odnos vidljivih (svjetlije) i nevidljivih (zatomnjeno) stijenki krstionice u 1749. godini
(izvor: NIKOLA JAKŠIĆ, 2015., 414)

„The duke Višeslav's baptismal font“- problems of the origin and dating

The baptismal font with the name of duke Višeslav, discovered in the Capucin monastery in Venice during the 19th century, is still of great interest to a number of scholars. The reason for that are the names of priest John, who donated the monument and duke Višeslav, whose name was used as a time reference in the inscription. The attempt of identification of duke Višeslav was one of the first problems that scholars faced and was one of the causes which led to the wrong interpretations related to the origin as well as dating. Throughout researching the literature that deals with this topic a better insight in different approaches has been achieved. Some of the approaches led to the important findings, while other led to completely wrong conclusions. Question related to the origin of this monument prompted many discussions due to the fact that some of the scholars have considered the town of Nin to be the right answer, while others have put more emphasis on the Venetian origin to be more accurate one. However, the theory of Venetian origin entails reevaluating the facts about Croatian history and cultural heritage. This is the reason why it is not surprising that the interest in this topic is still present among scholars.

Key words: baptismal font, baptistery, duke Višeslav, priest John, Venice, Nin